

ДЕРЖАВА: ПРАВОВА ЦІННІСТЬ Й ІНТЕГРАТИВНА МІСІЯ В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Питання щодо розуміння держави є настільки складним і давнім, як і сама реально існуюча держава. Держава як явище і поняття в науковій літературі сприймається, з одного боку, як «суб'єктивне» явище, з другого — об'єктивне, що зумовлює неминучість багатоваріантного його розуміння і не менш різноманітного тлумачення [1, с. 156]. У зв'язку з цим О. Зайчук наголошує, що «різноманіття поглядів на державу обумовлене тим, що держава — це надзвичайно складне, історично мінливе явище» [2, с. 59]. Аналогічні думки висловлюють й інші вчені, які вважають питання щодо розуміння держави вічними: що являє собою держава, в чому полягає її природа і призначення у життєдіяльності суспільства [1, с. 153]. Як один із реальних фактів соціального буття державність, на думку Л. Мамута, є породженням природно-історичного розвитку, є надто складним і багатомірним об'єктом [3, с. 90]. Разом із тим слід зазначити, що досі розробці теоретичних проблем держави, на відміну від досліджень права, в юридичній науці приділялося менше уваги, що мало негативний вплив на вирішення практичних завдань державного будівництва в Україні. На цьому істотно позначилося і те, що теорія держави як суспільна спеціалізована наука зазнала такої деформації знань від заідеологізованості та політизації, що практично все потрібно було починати з «чистого аркуша», спираючись на накопичений людством досвід, учення, ідеї та принципи державотворення.

Як відомо, значний внесок у розробку теорії держави, її поняття, форм правління, функцій суспільної природи належить одному з найвидатніших мислителів Античності — Аристотелю, ідеї якого мали величезний вплив на подальший розвиток державознавства. Його загальне уявлення про державу як єдину громадську общину (організацію), політичну спільноту міцно і надовго закріпилося в історії європейського політичного менталітету. В Аристотеля виявилось чимало послідовників, одним із яких був відомий римський оратор, політик і юрист Цицерон. Він стверджував, що «держава (*res publica*) — це надбання народу (*res populus*) ...об'єднання багатьох людей, зв'язаних між собою згодою в питаннях права і спільністю інтересів» [4, с. 220]. У наведеному формулюванні акцент зроблено на двох елементах — народові та праві — принциповим, з нашої точки зору, ознакам держави. Пізніше ці ідеї були покладені в основу розуміння держави як явища, тотального народу [5, с. 162]. Вони не канули в небуття, навпаки, мали значний вплив на подальший розвиток державознавства, у тому числі в XX і XXI ст., незважаючи на зміни світоглядів, ідеологій та інтерпретацій категорії держави [6; 7], з яких нерідко випадало найважливіше — народ і право. Такі зміни обумовлювалися соціально-економічними, політичними і духовно-культурними процесам, що відбувалися у національних державах і їх міжнародних відносинах.

У теоретичному плані з'ясування питання «що є держава?» є не менш складним, ніж питання «що є право?», навколо якого не вщухають дискусії між юристами, філософами, іншими представниками сучасної науки. При цьому сама характеристика держави залежить від того, як вона фактично відображається свідомістю різних соціальних і політичних верств суспільства (класів, об'єднань громадян, громадських рухів тощо). Свого часу класик літератури М. Салтиков-Шедрін досить влучно зазначив про те, як у свідомості різних прошарків суспільства відображається держава. Виявилось, що в розумінні держави в них повністю відсутня ясність, замість неї існує безлад, плутанина і смута, а «плутанина в поняттях призводить до плутанини в житті» [8, с. 432]. Слушна думка, незважаючи на час, є не менш актуальною й сьогодні, адже стосується

сучасного розуміння української держави, сприйняття її цінності, об'єднуючої (інтегруючої) ролі в життєдіяльності громадян і суспільства. Разом із тим, як зазначено в наукових джерелах, важливо, щоб юридичне поняття держави було пов'язано з результатами її пізнання як реального явища [5, с. 183, 192–193].

При цьому звертається увага на те, що справжнє суспільне зло — це створення уявлень про державу як про зло, втілення їх в масову свідомість. В ідеології, яка хоча б щонайменше проникнута духом антидержавності, як наголошує Л. Мамут, немає ніякої надії бути інтегрованою, такою, що об'єднає всю країну, все державно-організоване суспільство [9, с. 35]. Про це йдеться у Концепції удосконалення інституту юридичної відповідальності держави перед громадянським суспільством та особою в Україні, підготовленій вченими Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, в якій сказано, що «боротьбу з державою та процесами регуляції дехто трактує як боротьбу проти тоталітаризму та антидемократичних методів соціального та політичного управління. Результатом цієї боротьби... повинно було б стати створення в Україні розгалуженого та добре структурованого громадянського суспільства як мікросоціальної демократичної практики. Знищення тотального диктату держави, як вважалося, дасть новий історичний імпульс країні, застійні явища в якій починали серйозно погрожувати її статусу європейської держави». Насправді ж, як наголошується у Концепції, «в цих умовах знищувалося галузеве та загальне централізоване планування... Саме таким є наше вчорашнє минуле» [10, с. 26]. Вважаємо, що це надзвичайно важливе застереження для національної державності України, актуальним воно було вже з дня проголошення незалежності України.

Головною причиною уявлень щодо «негативної», а то й «злочинної» ролі держави є відсутність усвідомленого сприйняття держави як суспільної цінності. Адже утворення власної суверенної і незалежної держави є одним із найважливіших і знакових досягнень народів у реалізації свого природного права на національне самовизначення. У багатовіковій історії людства, в тому числі історії українського народу, цьому є достатньо підтверджень. У зв'язку з цим актуальним, на нашу думку, є застереження відомого філософа і правознавця І. Ільїна, що «людство, обтяжене довгим досвідом і тяжкими стражданнями, випробуваннями життя поза організованим примусовим правопорядком, пройшовши через середньовіччя з його приватноправовим устроєм і публічно-правовою невлаштованістю, — переконалось тепер, що можливо суміщати життя у вільних і добровільних союзах із життям у єдиній владаруючій і примусовій державі. Примусова сила держави і різноманітна її діяльність при правильній організації не тільки не придушуватиме вільне духовне життя людини, а й створюватиме для неї сприятливі умови. Розробити і здійснити цю правильну організацію — вище завдання людства в його політичній діяльності» [11, с. 277]. Зазначимо, що саме створення правильної організації державної влади та її діяльності є чи не найважливішим і найскладнішим практичним завданням для народів, у тому числі українського, якими відносно нещодавно були створені власні незалежні і суверенні держави. Нині це залишається гострою проблемою в існуванні нашої держави.

Практично в усіх наукових джерелах із державознавства дається перелік основних ознак, або атрибутів, держави та їх ретельний опис. При цьому значна, якщо не основна увага приділяється публічній (державній) владі — офіційному виразнику держави, необхідній, як відомо, для професійного вирішення загальних справ, що обумовлені природою будь-якого суспільства [12, с. 120]. Водночас справедливо вказується на важливість не допустити формування помилкового стереотипу в розумінні держави як сукупності установ публічної влади — управлінського і примусового механізму держави, відділеного від людей і суспільства [13, с. 94]. Проте в науковій літературі й на побутовому рівні державу нерідко ототожнюють з органами публічної влади, оскільки вважається, що нібито вони є реальним її уособленням. Так, Г. Вільямінов у статті «До питання щодо поняття держави, влади і суверенітету» пише, що «державна влада в поєднанні з підлеглим їй населенням і простором (територією)», що «саме влада була і залишається всюди дійсним уособленням держави, вираженням державного суверенітету, творцем і охоронцем права» [14, с. 96, 98]. У такому сенсі вона умовно визначається державою у вузькому значенні цього слова [7, с. 12], хоча ні один із її органів, як і в цілому державний апарат, з його системою управління, чиновництвом, армією, органами безпеки, правоохоронними і контролюючими службами тощо, немає тих ознак, атрибутів, символів і функцій, що при-

таманні лише державі. У зв'язку із цим нагадаємо слушне застереження видатного німецького вченого Г. Єліннека, що «юрист повинен виходити в своїх міркуваннях із поняття обов'язковості для всіх державних органів діяти в інтересах цілого (держави. — Є. Є.); приватний інтерес окремого державного органу, який не є інтересом загальнодержавним, не може вимірюватися тими ж засобами, які він має в своєму розпорядженні» [5, с. 471]. На жаль, ця думка не завжди діє як принцип сумлінної та чесної діяльності державних службовців, особливо коли йдеться про посадових осіб вищих органів державної влади, інтереси яких не завжди узгоджуються з інтересами народу, громадян і самої держави.

У науковій літературі існують тисячі різних і схожих визначень поняття держави — від Аристотеля і Цицерона, Г. Гроція, Дж. Локка, Т. Гоббса, Б. Спінози, Ш.-Л. Монтеск'є, Ж. Руссо, І. Канта, Ж. Бодена та інших мислителів і державознавців до наших днів. При цьому слушно вказується, що в кожне з цих понять не повинно вкладатися те, що реально не існує, а необхідно охопити всю дійсність, уникаючи довільного вибору [2, с. 60]. У зв'язку з цим наведемо декілька визначень поняття «держава», сформульованих українськими і зарубіжними вченими-державознавцями у підручниках з теорії права і держави, щоб мати уявлення про теоретичну розробку цієї проблеми. В одному з таких видань держава визначається як суверенна політико-територіальна організація публічної влади певних соціальних сил (класів, груп, народу), яка має апарат управління і примусу та надає своїм велінням загальнообов'язковості тощо [2, с. 63]. По суті, аналогічне тлумачення держави дається у другому — це суверенна політико-територіальна організація соціально неоднорідного суспільства (населення), яка володіє публічною владою, здійснюваною спеціальним апаратом управління і примусу тощо [15, с. 69, 71]. У третьому — держава характеризується як територіальна організація політичної влади, що існує на певній соціальній базі, виступає як офіційний представник усього суспільства, реалізацію своєї політики забезпечує спеціальним апаратом [16, с. 77–78]. У четвертому — наголошується на головних атрибутах держави, якими є народ, територія і влада, що держава є не тільки основною формою політичної спільноти, а й ключовим елементом ідентифікації народу [17, с. 346]. Однак не держава є «ключовим елементом національної ідентифікації народу», а навпаки — народ як творець своєї держави, названої його іменем, носій суверенітету і єдине джерело влади в країні.

У п'ятому виданні вважають, що держава — це форма організації життя суспільства з наявністю виділеної з цього суспільства, всіма визнаної й утвердженої верховної влади, розпорядження якої обов'язкові для всіх, хто перебуває у межах її території [18, с. 87]. Водночас О. Лейст висловлює протилежну позицію, згідно з якою «держава — “не організація суспільства”, а організація, яка міститься в суспільстві, покликана його охороняти й обслуговувати» [19, с. 128]. Близька до неї точка зору В. Чиркіна, на думку якого, держава — це універсальна організація в суспільстві, обумовлена його асиметрією і необхідністю управління загальними справами, яка має особливу публічну (державну) владу [20, с. 33]. Нам імпонують ці погляди вчених, тому що в них відображені ідеї соціально-правової спрямованості держави, її цінність та інтегративна роль у суспільстві. В інших визначеннях поняття держави, які майже не відрізняються одне від одного, позитив полягає у відсутності одіозних ідеологем та ортодоксально класової тональності в характеристиці держави і виокремлюється універсальна, загально-соціальна спрямованість її розуміння [2, с. 70; 20, с. 32–33].

Таке поняття держави не тільки відображено, а й закріплено в основних законах демократичних країн світу. Ось декілька прикладів із конституцій країн Європейського Союзу, зокрема: «Італія — демократична республіка, заснована на праці» (ст. 1); «Королівство Іспанії конститується як демократична соціальна держава, яка проголошує вищими цінностями свого правопорядку справедливість, рівність і політичний плюралізм» (ст. 1) [21, с. 50, 105]; «Федеративна Республіка Німеччина є демократичною і соціальною державою» (ст. 20) [22, с. 580]. Аналогічні конституційні визначення закріплені майже всіма країнами пострадянського простору. Так, Україна визначена як «суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава» (ст. 1 Конституції України). Це визначення української держави є усвідомленим прагненням її народу, його цілеспрямованим рухом і програмним завданням утворити саме таку державу. Разом із тим, як слушно наголошують Н. Оніщенко і Н. Пархоменко, його виконання «можливе лише на основі реалізації

конституційних положень правової рівності усіх форм власності, принципів змішаної соціально орієнтованої економіки, соціальної та політичної свободи» [23, с. 9].

Характерно, що в жодному з наведених вище понять держави немає згадки про право, хоча всі автори наголошують на важливості його для держави, оскільки саме право є тим єдиним засобом, за допомогою якого визначаються статус її органів публічної влади, їх повноваження тощо [2, с. 66]. Зокрема, М. Аржанов наголошує: «Немає ні однієї сторони, яка б не була у тісному зв'язку з державою, і навпаки» [24, с. 35]. Свого часу Є. Трубецькой писав, що держава — це передусім правова організація, союз людей, зв'язаних між собою загальними началами права, поняття держави вже припускає поняття права [25, с. 292]. Тут, таким чином, спостерігаються глибокі і різноманітні зв'язки права і держави — предметно-регулятивні, предметно-охоронні, функціональні тощо, зумовлені спільними потребами та інтересами учасників суспільних відносин. Такі зв'язки права і держави є рівнозначними, завдяки чому між ними створюється природний і надзвичайно важливий для життєдіяльності суспільства тандем.

Водночас історії людства відомі ситуації, коли держава, її публічна влада відходили від права, особливо щодо прав і свобод людини. У таких випадках держава втрачала зв'язок із правом і трансформувалася в іншу за сутністю політико-юридичну організацію — тоталітарну, найжорстокішою з яких є фашистські, деспотичні, диктаторські та подібні їм антидемократичні режими. Тому важливо знати причини, за яких зв'язок між правом і державою тимчасово переривається або зовсім зникає задля вирішення неправовими методами завдань, що постають у суспільстві в соціально-економічній, політичній та інших сферах його життєдіяльності.

Для усвідомлення природи права і держави принципово важливими є думки І. Ільїна, в розумінні якого держава — «правовий союз, організований і діючий згідно з правовими нормами... Все існування держави підпорядковано праву..., тому всі відносини її повинні бути правовідносинами. Держава — правовий союз, якому надана правова влада для того, щоб підтримувати право і служити йому» [11, с. 280]. У наведених тезах відображено не тільки пріоритет права перед державою та її публічною владою, а й підпорядкованість останніх праву. При цьому держава розглядається як перше високоорганізоване об'єднання людей на основі права, які проживають на історично визначеній території [11, с. 277].

Їх актуальність, на нашу думку, не викликає сумнівів, адже сутність держави неможливо розкрити без характеристики її як певної колективності, асоціації, інтегрованої публічно-владними відносинами та інститутами, на чому свого часу наголошував Г. Гроцій у трактаті «Три книги про право війни і миру» [26, с. 74]. Для німецького філософа І. Канта держава — це «об'єднання множини людей під егідою правових законів» [3, с. 97]. Отже, коли йдеться про державу, то на перший план стає її розуміння не як особливого апарату влади, а як державно-організованого на основі права суспільства (населення, народу) — цивілізовану правову, територіально і структурно організовану форму їх життєдіяльності.

У зв'язку з наведеними вище розуміннями держави постає питання, чому прогресивні ідеї юристів і філософів не відображені у тих підручниках з теорії держави і права, і яких дотримуються лише деякі українські вчені. Зокрема, як зазначає В. Шаповал: «Держава видається публічно-правовим союзом, котрий складає населення, що проживає на певній території і об'єднане єдиною (спільною) владою» [27, с. 110]. Розглядаючи державу як публічно-правовий союз народу, А. Заєць слушно наголошує, що головною умовою визнання її правовою є право, на основі якого держава та її органи публічної влади повинні функціонувати і забезпечувати її цивілізаційний розвиток [28, с. 65, 68]. Правова держава несумісна з ідеологією тоталітарної, узурпованої у народу, абсолютистської влади, яка для своєї легітимації та утримання використовує неправові, насильницькі методи.

Таким чином, у сучасному державознавстві, по суті, постають ті самі питання, над вирішенням яких міркували в стародавні часи і які не менш активно обговорюються нині. На основі наведених положень вважаємо, що є всі підстави для висновку: держава не виокремлюється із суспільства і не протистоїть йому, в цьому полягає її значущість і цінність для кожного громадянина, народу, суспільства. Протистоїть суспільству, як, до речі, і самій державі, публічна влада, яка відіграє вирішальну роль у здійсненні внутрішньої та зовнішньої політики держави, більше того, підмінює собою державу. Такою в сучасний період є публічна влада в Україні: надмірно централізована,

відчужена від суспільства і громадян, з надмірною концентрацією повноважень, численним і розгалуженим по всій території держави громіздким бюрократичним апаратом. Г. Шершеневич звертає увагу на те, що «державна влада повинна бути сильнішою за будь-яку іншу владу в суспільстві. Але якщо вона стає сильнішою за суспільство — це небезпечна гіпертрофія» [29, с. 201]. Слушна думка, підтверджена практикою багатьох сучасних держав, у тому числі українською, коли державна влада неодноразово намагалася бути сильнішою за суспільство.

У зв'язку з цим слід наголосити, що правильне розуміння держави є особливо важливим для країн, які перебувають на початку становлення і розвитку власної державності, формування в них демократичних інститутів влади. На цьому важливому етапі верховні органи держави — президент, парламент, уряд — нерідко підміняють собою державу, відсторонюючи від неї у такий спосіб справжнього творця держави — народ, що призводить до приниження її цінності й інтегративної ролі в суспільстві. Тому незалежно від розуміння держави, визнається вона публічно-правовим союзом громадян чи політико-територіальною організацією влади суспільства, вона за жодних умов не може бути зведена до тотожності з найвищими органами влади або їх посадовими особами.

У житті будь-якого суспільства, особливо сучасного, що функціонує в умовах світової глобалізації економіки, політики, гуманітарних процесів, існують сфери, які прийнято називати його загальними справами, так само як і загальними справами світової та регіональної спільнот людства. Ці справи і зумовлені ними проблеми життєдіяльності, як свідчить вітчизняний і світовий досвід, можуть бути вирішені тільки державою, її органами публічної влади, світовими та регіональними міжнародними організаціями держав на основі принципів національного і міжнародного права. Держава в суспільстві є головним менеджером у проведенні соціально-економічних, політико-адміністративних та інших реформ у країні. У цьому сенсі держава сприймається не просто і не тільки як дійсність, вона повинна розглядатись як діяльність, причому різноманітна [30, с. 254]. Ця діяльність держави можлива лише в тандемі з правом, повинна проявлятися у належному виконанні покладених на неї обов'язків, відповідальності перед людиною і громадянським суспільством. Лише за таких умов державна влада здатна цілеспрямовано й ефективно управляти соціально-економічними процесами, протистояти раптовому виникненню природних катаклізмів, техногенних аварій, кризових ситуацій, мінімізувати їх негативні для життєдіяльності людей наслідки. Саме в цьому, на нашу думку, найповніше розкривається цінність держави та її інтегративна роль у суспільстві.

Список використаних джерел

1. *Марченко М. Н.* Проблемы общей теории государства и права: государство : учеб. : в 2 т. / М. Н. Марченко. — М. : Проспект, 2007. — Т. 1. — 2-е изд. — 752 с.
2. *Зайчук О. В.* Сутність і призначення держави / О. В. Зайчук // Теорія держави і права. Академічний курс : підруч. / за заг. ред. О. В. Зайчук, Н. М. Оніщенко. — К. : Юрінком Інтер, 2006. — 688 с.
3. *Мамут Л. С.* Восприятие и оценка государства / Л. С. Мамут // Общая теория государства и права. Академический курс : в 3 т. / отв. ред. М. Н. Марченко. — 3-е изд. — М. : Норма, 2007. — Т. 1 : Государство. — С. 89—112.
4. *Цицерон М. Т.* О государстве. Книга 1 / М. Т. Цицерон // Антология мировой правовой мысли : в 5 т. — М. : Мысль, 1999. — Т. 1 : Античность. Восточные цивилизации / отв. ред. Л. Р. Сюкияйнен. — С. 220—232.
5. *Еллинек Г.* Общее учение о государстве / Г. Еллинек. — СПб., 2004. — 752 с.
6. *Керимов Д. А.* Современное государство. Вопросы теории / Д. А. Керимов. — М. : Норма, 2008. — 144 с.
7. *Иванов В.* К критике современной теории государства / В. Иванов. — М. : Территория будущего, 2008. — 160 с.
8. *Салтыков-Щедрин М. Е.* Собрание сочинений : в 20 т. / М. Е. Салтыков-Щедрин. — М. : Художественная литература, 1971. — Т. 11.
9. *Мамут Л. С.* Государство в ценностном измерении / Л. С. Мамут. — М. : Норма, 1998. — 48 с.
10. *Концепція «Удосконалення інституту юридичної відповідальності держави перед громадянським суспільством та особою в Україні»* / кол. авт. — К. : Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2014. — 112 с.
11. *Ильин И. А.* Теория права и государства / И. А. Ильин. — М. : Зерцало-М, 2003. — 400 с.

12. *Марченко М. Н.* Понятие и основные признаки государства / М. Н. Марченко // Общая теория государства и права: Академический курс : в 3 т. / отв. ред. М. Н. Марченко. — М. : НОРМА, 2007. — Т. 1. Государство. — С. 113–129.
13. *Марксистско-ленинская* общая теория государства и права. Основные институты и понятия / отв. ред. В. Е. Манов. — М. : Юридическая литература, 1970. — 624 с.
14. *Вельяминов Г. М.* К вопросу о понятии государства, власти и суверенитета / Г. М. Вельяминов // Государство и право. — 2014. — № 4. — С. 96–99.
15. *Скакун О. Ф.* Теория государства и права (энциклопедический курс) : учеб. / О. Ф. Скакун. — Харьков : Эспада, 2005. — 840 с.
16. *Цвік М. В.* Загальне вчення про державу / М. В. Цвік // Загальна теорія держави і права : підруч. / М. В. Цвік, О. В. Петришин. — Х. : Право, 2009. — С. 74–88.
17. *Общетеоретическая* юриспруденция: учебный курс : учеб. / под. ред. Ю. Н. Оборотова. — Одесса : Феникс, 2001.
18. *Мартышин О. В.* Понятие и сущность государства / О. В. Мартышин // Теория государства и права : учеб. / под. общ. ред. О. В. Мартышина. — М. : Норма, 2007. — С. 87–127.
19. *Лейст О. Э.* Сущность права. Проблемы теории и философии права / О. Э. Лейст. — М. : Зерцало-М, 2002. — 288 с.
20. *Чиркин В. Е.* Основы сравнительного государствоведения / В. Е. Чиркин. — М. : Артикул, 1997. — 352 с.
21. *Конституции* государств Европы : в 3 т. / под общей ред. Л. А. Окунькова. — М. : НОРМА, 2001. — Т. 2. — 840 с.
22. *Конституции* государств Европы : в 3 т. / под общей ред. Л. А. Окунькова. — М. : НОРМА, 2001. — Т. 1. — 824 с.
23. *Онисьченко Н. М.* Соціальний вимір правової системи: реалії та перспективи : моногр. / Н. М. Онисьченко, Н. М. Пархоменко ; відп. ред. Ю. С. Шемшученко. — К. : Юридична думка, 2011. — 176 с.
24. *Аржанов М. А.* Государство и право в их соотношении / М. А. Аржанов. — М. : Изд-во АН СССР, 1960. — 287 с.
25. *Трубецкой Е. Н.* Энциклопедия права / Е. Н. Трубецкой. — СПб. : Лань, 1998. — 224 с.
26. *Гроций Г.* О праве войны и мира. Три книги, в которых объясняются естественное право и право народов, а также принципы публичного права / Г. Гроций. — М. : Ладомир, 1994. — 868 с.
27. *Шаповал В. М.* Сучасний конституціоналізм / В. М. Шаповал. — К. : Юрінком Інтер, 2005. — 560 с.
28. *Засєць А. П.* Правова держава в контексті новітнього українського досвіду / А. П. Засєць. — К. : Парламентське видавництво, 1999. — 248 с.
29. *Шершеневич Г. Ф.* Общая теория права : учеб. пособие / Г. Ф. Шершеневич. — М., 1910–1912. — 805 с.
30. *Маркс К.* К критике гегелевской философии права / К. Маркс // Маркс К., Энгельс Ф. Собрание сочинений. — М. : Государственное издательство политической литературы, 1954. — 2 изд. — Т. 1. — С. 219–368.

Євграфова Є. П. Держава: правова цінність й інтегративна місія в українському суспільстві

У статті розглядаються аксіологічні аспекти теорії держави, їх прояв у життєдіяльності суспільства, громадян. Наголошується на цінності держави як об'єднання людей (народу), організація та функціонування якого має здійснюватися виключно на засадах права. Аналізуються сучасні уявлення щодо держави, її утворення, суверенітету, територіальної цілісності, взаємозв'язок і взаємодія з правом. Висловлюється критичне ставлення до отождолення держави з публічною (державною) владою. Підкреслюється роль держави в інтеграційних процесах українського суспільства, вирішення ключових завдань щодо формування громадянського суспільства, його консолідації та розвитку, організації та проведення ефективних соціально-економічних та інших реформ.

Ключові слова: держава, право, публічна влада, інтеграція.

Евграфова Е. П. Государство: правовая ценность и интегративная миссия в украинском обществе

В статье рассматриваются ценностные аспекты теории государства, их проявление в жизнедеятельности общества, граждан. Подчеркивается ценность государства как объединения людей (народа), организация и функционирование которого должно осуществляться исключительно на основе права. Анализируются современные представления о государстве, его создании, суверенитете, территориальной целостности, взаимосвязи и взаимодействии с правом. Высказаны критические замечания относительно отождествления государства с публичной (государственной) властью. Отмечает-

ся роль государства в интеграционных процессах в украинском социуме, решении ключевых задач в формировании гражданского общества, его консолидации и развитии, организации и проведении эффективных социально-экономических и иных реформ.

Ключевые слова: государство, право, публичная власть, интеграция.

Yevhrafova Ye. State: legal value, integrative mission in Ukrainian society

The article deals with axiological aspects of the theory of state, their demonstration in vital functions of the society, citizens. The emphasis is made on the value of state as an association of individuals (people), whose organization and functioning must be performed only on legal basis. The author provided contemporary picture of state, its formation, sovereignty, territorial integrity, interconnection and interaction with law. Critical attitude to identification of state as a public power is expressed. The author underlined role of the state in integrative processes of Ukrainian society, solution of key tasks concerning formation of civil society, its consolidation and development, organization and holding of effective social and economic reforms, etc.

Key words: state, law, public power, integration.

УДК 340.12

*Дмитро Олександрович Зільбер,
аспірант відділу теорії держави і права
Інституту держави і права
ім. В. М. Корецького НАН України*

КАТЕГОРІЯ «ПРАВОСВІДОМІСТЬ» ЯК ЗАГАЛЬНОЛЮДСЬКА ЦІННІСТЬ

Щоб поводитися правомірно в юридично значущих ситуаціях, кожна особистість повинна мати вільну, зрілу і здорову правосвідомість. Для цього вона повинна добре почуватися у межах права і мати можливість самостійно здійснювати вибір варіанта поведінки, оскільки лише у вільному виконанні закону проявляється моральна гідність особистості, її соціальна активність [7, с. 378].

Кожна людина володіє правосвідомістю незалежно від того, знає вона про це чи ні.

Свого часу І. Ільїн справедливо зазначав, що «немає людини без правосвідомості, але є безліч людей зі знехтуваною, запущеною, спотвореною або навіть здичавілою правосвідомістю. Правосвідомість як духовний орган необхідна людині, бере участь, так чи інакше, у всьому її житті, навіть тоді, коли людина скоює злочини, утискає сусідів, зраджує свою батьківщину тощо. Бо слабка, спотворена, продажна, рабська, злочинна правосвідомість залишається правосвідомістю, хоча її душевно-духовна будова виявляється помилковою» (інакше кажучи, деформованою), а її зміст або мотиви «помилковими або поганими». Отже, правосвідомість — це внутрішній, особистісний регулятор юридично значущої поведінки, який може характеризуватися як позитивно, так і негативно. Однак вона завжди залишається необхідною формою життєдіяльності людини і суспільства, зрозуміло, бажано у своєму позитивному варіанті [6, с. 224].

Правосвідомість являє собою одну із форм або сфер людської свідомості, явище ідеальне, безпосередньо не спостережуване. Спроба з'ясувати її конкретну роль у процесі правотворчості і реалізації права віддавна перебуває в полі зору вчених, у тому числі на рівні емпіричного вивчення.

Теорія держави і права традиційно досліджує такі категорії, як поняття, сутність, структура правосвідомості, її функції, співвідношення з правом і роль у механізмі правового регулювання суспільних відносин, у забезпеченні законності і правопорядку, а також правове виховання населення і юристів-професіоналів. У зазначених та інших аспектах теорія права включає категорію